

ПОЛ, ДЖЕНДЪР, СОЦИУМ

Д-р Александър Добрев Петров

Анотация: В текста се очертават границите на понятията, свързани с пола от биологична и психологична гледна точка. Държи се сметка и за социално-политическите аспекти на говоренето и културалната рамка на действията, свързани с пола. Анатоомо-физиологичните детерминанти на пола се разглеждат в тяхната връзка с процесите на идентификация като част от психичното структуриране (в смисъла на аналитичната парадигма), „Аз-представата“, идентичността и социалните роли, свързани с пола. Два биологично детерминирани пола и тяхното вписване в представата за „мен“, разглеждани като „другото“, което предполага психична работа по постигане на интегритет. Или непостигането му.

Ключови думи: тяло, идентификация, идентичност, роля

SEX, GENDER, SOCIETY

Aleksandar Dobrev Petrov MD

Abstract: The text outlines the boundaries of gender-related concepts from a biological and psychological point of view. Account is also taken of the socio-political aspects of speech and the cultural framework of gender-related actions. The anatomical-physiological determinants of gender are considered in their relation to the processes of identification, as part of the mental structuring (in the sense of the analytical paradigm), the "I-image", identity and social roles related to gender. Two biologically determined sex and their inclusion in the concept of "Me". The body, who is considered as "the other", as this, who exist before "Me", and which implies psychic work to achieve integrity. Or not.

Key words: body, identification, identity, role

На фона на придобилата актуалност тема за джендър структурирането и за недостатъчната яснота за границите на понятията в българския език, както и по отношение на структурирането на сексуалния идентитет въобще още един текст по темата би бил уместен.

На първо място следва да се очертаят някои базисни области, свързани с понятията, станали основни както за самото описание на проблематиката, така и за множеството страсти и конфронтации по темата в общността. И може би това е и първото диференциране на говоренето по темата – социално-политическото. Това е като да се започне да се изследва проблемът отзад напред. Но и широкият отзвук в общността ни в България, както и страстите и възбудите около темата го предпоставят. Политическото говорене е преди всичко израз или начин на налагане на доминиране, или борба за доминиране на определени идеи и виждания за света. Така една част от общността се състезава с друга за прокарване на идеи, политики и ценности, с които тази общност се идентифицирала и провежда своите активности, лансира своите активисти, които да вдигнат шум и да привлекат вниманието на потенциални привърженици. Да „наберат членска маса“ и от една позиция на множеството (електоралното множество) да упражнят натиск за реализирането на своите виждания. Същото правят и опонентите им в социално-политическото пространство. Едно състезание за привличане на маса от хора, които да станат застъпници и/или привърженици. Едни такива решения за това кое е норма и кое не е на политическо ниво понякога имат и своите нееднозначни послания. Така например в дефинирането на норма по отношение на здравето СЗО лансира идеята, че това е състояние на физическо, душевно и социално благополучие (неотговарящите на тези „критерии“ следва да са болни или нещо подобно). Подобно дефиниране, освен че е неясно и само пожелателно, е откровено дискриминационно и не казва нищо повече от популярната цинична шега – „по-добре здрав и богат, отколкото болен и беден“.

Така че социално-политическият дискурс по темата тук се въвежда в началото на този текст, за да бъде изоставен. Още повече че има основание да се говори за „изгубване в превода“. Например в българския език „мъж“ и „жена“ се образуват независимо и се отнасят еднакво към „човек“. В английския език далеч не е така. Жена е „производно“ на мъж като наименование (може би отзвук от библейската история), а също така мъж и човек се обозначават с една дума. Това има отношение и към възникналите напрежения в

социума във връзка с равнопоставеността на жените в техните социални роли например. Могат да се видят издигнати лозунги в тази посока, включително и на протести в България, въпреки че значението на тези понятия не оперира по същия начин в общността тук именно поради разликата в езика. Но споменаването на тези обстоятелства има за цел единствено да онагледява един път, по който се извършват културните заемки на означаващи в полето на общността.

Дали полът е детерминиран или структуриран? По-скоро и двете. Или по-скоро става въпрос за процеси на различно ниво. Но не и за три или повече пола.

От една страна, това са факторите на биологията, които осигуряват преживяването на вида. За да може да стане това, в процеса на биологичното развитие са обособени биологични различия, осигуряващи тяло, което да инициира процес на предаване на биологични признаци/наследственост, и тяло, което има потенциала да развие в себе си ново такова във взаимодействието на унаследените биологични кодове – гени. Така се различават условно мъжки – инициращи, и женски – приемащи и осигуряващи развитието на новия индивид, тела. Става въпрос за размножаването, отнесено към унаследяването в неговата чисто биологична перспектива. Така се формират разликите в биологичния пол, който се обуславя дефинитивно на мъжки и женски. В природата са познати различни варианти на размножаване – мъжките и женските полови признаци са в едно тяло или са в две диференцирани по пол тела и оплождането става вътре в тялото, или няма ясно диференциране и/или оплождането става извън тялото. При всички случаи това, което дава тласък на развитието на нов организъм, е „съединяването“ на предаден от две страни генетичен код, осигуряващ „стартването“ на органогенезата на новия организъм. За човека това е мъжки пол, носен от У хромозомата, и женски пол – носен от Х хромозомата. Така мъжкият пол се обособява от комбинацията на ХУ хромозоми, а женският – от комбинацията на ХХ хромозоми. Различните отклонения от това генетично диференциране, като например интерсекс форми с развитие в едно тяло на генетично предавани признаци и от двата пола, болестни отклонения при липса на генетични полови предавани фрагменти или дублиране на хромозоми, са предмет на медицината.

Макар твърде опростено, но тук споменаването на генетично обусловените фактори на унаследяване има за цел онагледяването на нещо от съществена важност. Тези признаци на пола се носят в кодове на предаване на клетъчно и субклетъчно ниво извън и преди

оформянето на психичния апарат, на психичната структура. Така биологичният пол е факт още от самото зачеване. Диференцирането на женско и мъжко тяло обхваща всички органи и системи в една „подготовка“ за ново предаване на признаци в следващото тяло, което ще е следствие от акта на размножаване и ще гарантира оцеляването на вида. При блокиране на този процес видът загива. Така полът в тесен смисъл е детерминиран и съществуват два пола – мъжки и женски. Полът няма друга функция освен тази да „обслужи“ оцеляването на вида.

Детерминиран, защото представлява процес, развиващ се в една „предпсихична“ (или „допсихична“) структура, която се подчинява на биологичните закони на наследствеността.

Така едно вече диференцирано на базата на тези закони тяло се оказва „заварено положение“ за формиращата се психична структура.

Едно формиране, което започва още от вътреутробното развитие на човека на базата на първите сетивни стимули след завършване на органогенезата на плода още преди раждането. Това формиране преминава през простото разграничаване на „вътре“ и „вън“ първо спрямо границите на тялото, а впоследствие, за да достигне с развитието на език, и психичната структура на „аз“ и „не-аз“.

Наглед простата диференциация на „вън“ и „вътре“ изисква прецизно дефиниране. От една страна, имаме една биологична структура – мозъка, от друга, една психична структура. И двете предполагат да са под влияние на фактори от външната среда и да имат преработка, която да е функция на вътрешната, собствената среда на структурата. Така мозъкът, ако бъде разгледан като структура, обработваща информация, има своите пътища за получаване на информация – сетивните входове (аферентните пътища), има своето поле за обработка на информация – асоциативните полета, мозъчната свързаност в комуникацията между различните мозъчни области, отговарящи за „зареждането“ на получената информация и обработката ѝ, и в една интенция на възникналите намерения и цели за действие (екзекутивните функции), и накрая своите двигателни (еферентни) пътища за осъществяването на намеренията.

От друга страна, имаме една психична структура, която се диференцира основно от процеси на отразяване на първоначалните нужди за оцеляване на индивида (бебето). През всичките тези първи месеци от живота обговарянето на това, което се случва, от страна на

майката и емоционалният контакт и „топлина“ ще имат и своето критично значение за формиране на първите (несъзнавани) идентификации с този обект или с части от него, през които постепенно ще се формира една първоначална представа за „аз“ и „друг“. Едно първоначално диференциране на „вътре“ и „вън“ в областта на психичното. И появата на езика, от една страна, като неизбежна функция/необходност за свързване на психично и биологично – говоренето на езика (речта) е моторна функция на мозъка, и от друга – езикът вече като структура, която се организира около едни първични идентификации (първично означаващо), полагащи основата за психичен интегритет. Така на биологично ниво имаме обработка на сетивни стимули и трансфер на информация към тялото, за да се изпълни в реалността едно намерение, а на ниво индивидуална психичност имаме организация на означаващи в езика и възникване на отношения между представата за „аз“ и представата за „другите“. И в един последващ етап (последващ спрямо първоначалните идентификации, които са в полето на несъзнаваното) имаме наченките на изграждане на съзнателна идентичност, доколкото тя се разглежда като взаимоотношение между „Аз-представата“ и социалната роля, свързана с това.

Този паралел, направен тук между биологично (мозък) и психично (психична структура), обосновава един факт на нагледа, който сякаш се изплъзва в инерцията на нашето мислене „по подразбиране“. На представата ни за цялост, за това, което ни принадлежи и го възприемаме априори като „мое“ и/или „не мое“. А именно че собственото ни тяло е точно толкова външен обект и за мозъка, и за психичната структура, колкото и онова, което приемаме за външна, в смисъл заобикаляща ни среда.

От една страна, имаме едно може би несъзнателно игнориране или дори отцепване в т.нар. научно познание, че сетивните анализатори, с които нашият мозък работи, получавайки информация от външна на него среда, имат еднаква стойност именно като външни. Няма основания да се приема, че зрителният и слуховият анализатор например приемат външна информация, а соматосензорният – вътрешна. Това предполага едно приемане по подразбиране, че стимулите от тялото са вътрешни, защото тялото е „наше“. Това обаче не отговаря на „гледната точка“ на мозъка, където всички входове на зрителни, вкусови, слухови, тактилни, кинестетични, соматосензорни (телесни) имат еднаква стойност като външни за него. Така ние възприемаме тялото си на практика като външно -

през сетивата си. Ние го усещаме, гледаме, чуваме, помирисваме така, както и всичко друго, което е извън „нас“.

Още повече че собственото ни тяло е външно на психичната структура, тъй като нейното възникване е последващо възникването на тялото. Тоест за психичната организация тялото е точно толкова „наблюдаван и усещан обект“, колкото такива са и всички обекти от окръжаващата ни среда. По отношение на „присъщността“ на тялото ни към „нас“ това е резултат от една психична работа по вписването на това тяло в постигането на общия ни психичен интегритет, имаща като резултат представа за „аз“. Именно психична работа по интегритета, не факт по подразбиране. Тази психична работа започва още с протичащите в полето на несъзнаваното процеси, свързани с идентификацията с частични и цялостни обекти в концепта на Мелани Клайн, преминава чрез езика през изграждането на „несъзнаван образ на тялото“, за което говори Франсоаз Долто, постигайки на практика единствено „вписване“ на тялото в реда на означаващи, очертаващи определена граница. Тази граница в психичната структура може да се припише като оперираща, като граница на субекта (доколкото се възприема или не се възприема като граница на мястото, от което се говори) или просто на „мен“. При всички случаи, за да се стигне до това, което обикновено наричаме идентичност и което е в полето на съзнаваното, има една психична работа, свързана с психичния интегритет, която да направи тялото „наше“.

Някои примери от психопатологията също насочват към един такъв поглед върху начина на вписване на тялото в общия ни интегритет. Клиничен факт е, че тялото често се превръща в „преследвач“ така, както се превръщат в преследвачи и външни обекти или събития в една параноидна организация. Една налудна хипохондрия по същество не се различава от персекуторната налудност в общия смисъл. И тук има преследвач – „има ми нещо в тялото, което никой не може да открие, то работи срещу мен, някаква болест и ще ме убие или увреди“. По същество това не се различава от „класическия“ пример за параноя – „има някой или група хора, „тайна организация“, работещи срещу индивида, които го преследват, за да го убият или да му навредят. Въпреки детайлите често при индивидуалната динамика в „сглобяването“ на една параноидна налудност и в двата случая имаме отношение като с външен обект, в случая – заплашващ.

Доколкото биологичният пол е базисна характеристика на тялото, то в същата степен може да се каже, че вписването на тялото и на неговия пол в постигането на психичен интегритет подлежи на едни и същи процеси. Така вписването на пола и постигането на психичен интегритет и впоследствие на идентичност на практика е частен случай на вписването на тялото в представата за „мен“.

Но тази представа вече не е детерминираната даденост на пола – мъжки или женски. Тази представа е резултат от постигане на личностен интегритет и вписване/приемане на това, което е външно за психичната структура. Външната среда с нейните социални и икономически измерения, социалната общност, родителите, тялото. Всичко това подлежи на една психична работа на субекта по интегрирането на биологичното тяло в представата за „себе си“.

Тази представа се структурира на няколко нива. На биологично ниво това е детерминирането на пола в неговата бинарност – мъжки/женски (тоест два пола). На следващо ниво това е психичната работа по постигане на психичен интегритет, свързан с тялото и пола, и осъзнаване на естеството на влечението към определен пол. В процеса на диференциране на личността и правенето на осъзнати избори може да се говори за изграждане на „Аз-представа“ и също така възприемане на културни и/или субкултурни поведенчески стереотипи за взаимодействие със социалната среда и за начина, по който те „отразяват“ възприетото поведение от отделната личност – социалната роля. Именно социалната роля, свързана с пола/тялото, е това, което понякога се описва като „трети пол“. Всъщност се касае за постигане или провал в постигането на интегритет с тялото в „Аз-представата“. Ролята, от друга страна, на „мъжкото“ и „женското“ в полето на социума е съвсем отделно структурирана на нивото на общността като част от нейния ролеви континуум. Каква роля е „отредена“ на мъжете и жените, може ли тя да се детерминира и всъщност, ако нещо налага подобно действие, то кое е то. Мъжкото и женското като детерминирано поведение имат своите основания, от една страна, в естеството на тялото и, от друга - от поведения и съответно роли в полето на общностното, социалното; в полето на „ценностите“, културния облик и приетите към определен момент в общността „възгледи“ за това какво трябва да бъде ролевото разпределение според даденостите на тялото/пола, както и дали въобще е нужно такова директивно „разпределение“. Факторите за тази динамика са единствено в общността (става дума за факторите в общността, които

верифицират или не едно непостигане на интегритета на индивида). В този смисъл не може да става дума за друго освен за социална роля, т.е. за роля, свързана с пола. Така приеманите за „мъжки“ роли се поемат от жени и обратно. Това не означава, че мъжете са престанали да бъдат от мъжки пол и съответно, че жените са престанали да бъдат от женски пол. Същото важи и за транссексуалните корекции на тялото с намерение чрез манипулация на ендокриниума и хирургични интервенции да се имитира желаният пол. По същество полът остава непроменен. Само е манипулиран да отговаря на една представа на индивида за себе си, в която тялото остава невписано като такова, каквото е, а като друго. Такова, което да отговаря на една представа или на фантазъм за „аз“.

Така в диференцирането на себевъзприемането по отношение на тялото/пола и значението им за отделната личност имаме детерминираност на тялото и пола – мъжко/женско, имаме насоченост на желанието - хомо/хетеросексуално или такова към частични обекти, имаме изграждане или не на интегритет с тялото/пола си и накрая социалните роли, свързани с тези обстоятелства. Така при многообразието на идентичности, влечения и себевъзприемане, при повече или по-малко постигнат интегритет с тялото в „Аз-представата“ имаме и онези предимно политически консенсуси за „повече от два пола“, което не отговаря на една субстанциална действителност. Отговаря единствено на една „Аз-представа“, на личностен идентитет и на влечение, свързано с тялото.

Настоящата формулировка за наличието на биологичен, психичен и социален пол (в доктрината за био-психосоциалния модел) до голяма степен е подвеждаща, тъй като оставя впечатление за наличието на повече от два пола. Всъщност става дума за биологична детерминираност на пола като два – мъжки и женски; за структуриране на идентичност и за възприемане на определени и свързани с идентичността социални роли. И в един общ план дефинира идентичността като взаимодействие между „Аз-представата“ и социалната роля (където биологичните дадености и въобще даденостите на Другото/Другия може и да не фигурират).

Биологичната детерминираност определя естеството на тялото/пола, докато психологичното структуриране и социалните роли, свързани с пола, определят границите на понятието „джендър“, за което няма аналог в българския език. В този смисъл джендър идентичността представлява цялостния образ на взаимодействието между

детерминираността на пола и структурирането на идентитета. Интегритетът на пола, на тялото, насочеността на сексуалното желание и социалната роля предполагат поведения, свързани с оцеляването на вида, и дезинтегрирането им предполага прекъсване на вида поради невъзможността за потомство.

Закрепването на дезинтегриращи поведения в горния смисъл обаче насочва към една област извън индивидуалното психично структуриране. По същество към формирането на самата социокултурна общност като ролеви конструкт. Защото именно закрепването на едно ролево поведение чрез включването му в социалните фигури, макар и да води до прекъсване на биологичните унаследявания, показва някаква необходимост то да бъде утвърдено. Такава необходимост може да се открие в продължаването на жизнеспособността на самите социални конструкти, на „общественото същество“, на „колективната личност, несводима до нейните членове“ (Георгиев Бл., „Общностите - нашият дом“, 1990, стр. 9) за сметка на продължаването на вида (в биологичен смисъл).

Самата жизнеспособност на социалните структури се носи предимно от ролевите организации в нея. Тези ролеви организации поддържат и онова, което се открива като надличностни/постпсихични структури в противовес на предличностните/предпсихичните структури, които на практика представляват детерминираната даденост на „другото“ (в случая на биологията), на онова, което не е продукт на психичната дейност и на самата социална общност.

Така джендър ролевите позиции като част от ролевата структура на общността, от една страна, а от друга, като взаимодействие между субект и социална роля, обуславящи идентичността, се вписват в един ред на социални кодове, поддържащи и самата социалноролева конструкция на общността в нейния императив за оцеляване. Придаващи определен културен облик на конкретните общности, доколкото не всички общности споделят едни и същи потребности и ценности.

Цитирана литература

Георгиев Б. (1990). „Общностите - нашият дом“, София: УИ „Св. Климент Охридски“.

[Georgiev B. (1990) *Obstnostite - nashiat dom*, Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“]

Клайн М. (2005). „Любов, завист, благодарност“, ИК ЛИК

[Klein M. 2005 *Liubov, zavist, blagodarnost*, Izdatelska kusta LIK]

Лакан Ж. (2002). „Образования бессознательного“, Кн. 5, Москва: Гнозис/Логос.

[Lacan J. 2002 *Obrazovania bezsoznatelnova Kniga 5* Gnozis\Logos Moskva]

Лакан Ж. (2023). „Стадият на огледалото“, „Ecrits“, ИК Колибри

[Lacan J. 2023 *Stadiat na ogledaloto*, Ekrits, Izdatelska kusta Kolibri]

Долто Фр. (2005). „Несъзнаваният образ на тялото“, Център за психосоциална подкрепа.

[Dolto Fr. 2005 *Nesaznavaniat obraz na tialoto*, Centar za psihosocialna podkrepa,]